

عدالت ترمیمی و بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه

حسین رنجبر
استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه شمال، آمل،
ایران

زینب مجلسی
کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه شمال، آمل،
ایران (نویسنده مسئول)

چکیده

بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه، متأثر از عدالت ترمیمی، دارای ابعاد گوناگون در حوزه‌های حقوق کیفری، جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی می‌باشد که موجبات بازپروری زندانیان، بازگشت سعادت‌مندان ایشان به حیات اجتماعی سالم و کاهش تکرار جرم را فراهم می‌آورد؛ حال آنکه وجود مشکلات روانی، مسائل اجتماعی و موانع اقتصادی، بازدارنده‌ی روند عدالت ترمیمی و افزایش بازگشت زندانیان به جرم، به شمار می‌روند؛ از این رو، برطرف ساختن موانع فوق‌الذکر، جهت بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه، امری ضروری است.

ذیل موارد مذکور، پژوهش توصیفی-تحلیلی پیش‌رو، به این پرسش‌های حائز اهمیت، پرداخته‌است که عدالت ترمیمی، دارای چه تعریفی است؟ بنابر عدالت ترمیمی، اتخاذ چه تدابیری جهت بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه، ضروری است؟ متولیان مساعدت به زندانیان در اعمال هر یک از تدابیر مذکور، چه کسانی هستند؟

گردآوری اطلاعات به شیوه اسنادی-کتابخانه‌ای، در این زمینه، حاکی از آن است که عدالت ترمیمی، یک رویکرد نوین در سیاست کیفری بوده که مؤکد توان‌افزایی مجرم جهت بازگشت به جامعه و زندگی سالم اجتماعی می‌باشد؛ چنین عدالتی، اقتضا می‌نماید که تدابیر روانی، اجتماعی و اقتصادی جهت بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه، اتخاذ گردند که اعمال این تدابیر، تنها با ایفاء نقش توسط خانواده، جامعه محلی و دولت میسر می‌گردد.

واژگان کلیدی: عدالت ترمیمی، تدابیر روانی، تدابیر اجتماعی، تدابیر اقتصادی، بازپروری زندانیان، تکرار جرم

Restorative Justice and the Dignified Reintegration of Prisoners into Society

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC, SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

Year 2025, Sixth year, Issue 25

Pages 1-22

Hossein Ranjbar

Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Shomal University, Amol, Iran

h.ranjbar@shomal.ac.ir

Zeinab Majlesi

M.A. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Shomal University, Amol, Iran (Corresponding Author)

majlesizeinab@gmail.com

Abstract

The prosperous reintegration of formerly incarcerated individuals into society is a complex and multidimensional process, fundamentally shaped by the principles of restorative justice. This approach extends beyond the boundaries of criminal law, encompassing insights from criminology, sociology, and psychology. It aims not only to rehabilitate offenders but also to facilitate their return to a socially constructive life while significantly reducing the risk of recidivism.

Nonetheless, the presence of psychological disorders, social stigmatization, and economic disadvantages often acts as a barrier to effective reintegration, thereby undermining the goals of restorative justice and increasing the likelihood of reoffending. Addressing these challenges is therefore essential for the success of reintegration policies.

This descriptive-analytical study investigates the following critical questions: How is restorative justice defined? What specific strategies are necessary to enable the successful reentry of prisoners into society? Who are the key stakeholders responsible for implementing these strategies? Based on a comprehensive review of documentary and library sources, the findings suggest that restorative justice represents a progressive shift in penal policy, emphasizing offender empowerment and community-based support. Achieving meaningful reintegration requires the coordinated efforts of families, local communities, and governmental institutions through psychological, social, and economic interventions

Restorative Justice, Psychological Measures, Social Measures, Economic Measures,
Prisoner Rehabilitation, Recidivism

Keywords:

مقدمه

زندانبان بر سلامت روان زندانیان و هم‌چنین راهکارهای موجود جهت رویارویی با این آثار، پرداخته‌اند. مسعودی، چشک، پیریان کالت و عزیزی (۱۴۰۲) نیز در پژوهش خود به آثار آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر افزایش مهارت‌های زندانیان بزرگسال و اشتغال‌پذیری ایشان پرداخته‌اند.

منتهای موارد مذکور، پژوهش توصیفی-تحلیلی پیش‌رو، به بازگشت سعادتمندان زندانیان، متأثر از عدالت ترمیمی، پرداخته و مسائل حائز اهمیت آن، عبارتند از آنکه عدالت ترمیمی، دارای چه تعریفی است؟ بنابر عدالت ترمیمی، اتخاذ چه تدابیری جهت بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه، ضروری است؟ متولیان اعمال مساعدت در این زمینه به زندانیان، چه کسانی هستند؟ گردآوری اطلاعات به شیوه اسنادی-کتابخانه‌ای، بیانگر آن است که عدالت ترمیمی، رویکرد نوینی در سیاست کیفری است که بر ترمیم روابط آسیب‌دیده و توان‌افزایی مجرم، به‌منظور بازگشت به جامعه و زندگی سالم اجتماعی تأکید دارد؛ لذا، اتخاذ تدابیر روانی، اجتماعی و اقتصادی متأثر از عدالت ترمیمی و ایفاء نقش توسط خانواده، جامعه محلی و دولت جهت به‌کار بستن این تدابیر، موجبات بازگشت سعادتمندان زندانیان را به جامعه و حیات سالم اجتماعی، فراهم می‌آورد.

۱. کلیات و مفاهیم

۱-۱. عدالت ترمیمی

عدالت ترمیمی، فرایندی است که طی آن، همه طرف‌های درگیر در یک جرم خاص، به‌صورت داوطلبانه، گرد هم آمده تا پیرامون چگونگی وقوع جرم، آثار آن و نحوه اصلاح و جبران آسیب‌ها گفت‌وگو نمایند؛ به‌نحوی که علاوه بر حفاظت از

بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه متأثر از عدالت ترمیمی، مسئله‌ای چندبعدی در حوزه حقوق کیفری، جرم‌شناسی، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی می‌باشد. برقراری عدالت ترمیمی با مساعدت خانواده، جامعه محلی و دولت، از این حیث دارای اهمیت است که موجب اصلاح و جبران آسیب‌های وقوع‌یافته، افزایش پذیرش مسئولیت توسط زندانی، پذیرش مجدد او توسط اجتماع، کسب مهارت و بالا رفتن استقلال اقتصادی او و در نهایت بازگشت سعادتمندان او به حیات سالم اجتماعی می‌گردد. مشکل اصلی، آنجاست که وجود مشکلات روانی (همانند افسردگی، پرخاشگری و اختلالات شخصیتی)، مسائل اجتماعی (نظیر پذیرفته نشدن از سوی خانواده، اجتماع، دولت و یا نبود حمایت ایشان) و موانع اقتصادی (من‌جمله بیکاری، فقر و عدم برخورداری از فرصت‌های معیشتی)، مانع روند عدالت ترمیمی و بازاجتماعی شدن زندانیان بوده و عللی مؤثر جهت تکرار جرم و بازگشت زندانیان به زندان، محسوب می‌شوند؛ لذا، مرتفع ساختن آنان، از بایسته‌ها به‌شمار می‌رود.

پیرامون عدالت ترمیمی و بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه، پژوهش‌های متعددی صورت پذیرفته‌اند؛ همانند مسعودی، میرزایی و عزیزی (۱۴۰۳) که سبک زندگی سالم را خط مشی اصلی جهت توانمندسازی زندانیان و پیشگیری ایشان از بازگشت به جرم، دانسته‌اند. یوسفی‌نژاد و کریمی (۱۴۰۳) نقش عدالت ترمیمی در کنترل میزان جمعیت زندانیان و حتی کاهش آن را بررسی نموده و به تحلیل نقش ساز و کارهای اجرایی در کاهش آمار بازگشت به جرم و زندان، پرداخته‌اند. شیریان نسل و حیدروش (۱۴۰۲)، به مطالعه آثار

جرم و افزایش تأثیرات مثبت بر بازپذیری اجتماعی زندانیان می‌گردد (کریمی، ۱۴۰۰، ص ۴۵).

۳-۱. تدابیر اجتماعی

به واسطه مشارکت جامعه در فرآیند اعمال تدابیر اجتماعی، مجرم حس تعلق اجتماعی خود را بازیافته و فرصتی مجدد جهت ترمیم اعتبار از دست‌رفته خود می‌یابد (زهر، ۱۴۰۰، ص ۷۴؛ جان‌استون، ۲۰۰۲، ص ۱۱۷)؛ فلذا، اعمال تدابیر اجتماعی و هم‌چنین، پذیرش اجتماعی زندانیان آزادشده توسط خانواده، جامعه محلی و دولت، مانع طرد اجتماعی آنان، کاهش تکرار جرم (برایت‌ویت، ۲۰۰۴، ص ۵۷؛ درویشی و میرزاخانی، ۱۳۹۷، ص ۷۴-۵۱؛ یعقوبی و علمی، ۱۳۹۶، ص ۱۵)، تقویت حمایت‌های اجتماعی از طریق عدالت ترمیمی و بازپذیری مجرمان می‌گردد (بازمور، ۲۰۰۴، ص ۳۵-۳۰).

۴-۱. تدابیر اقتصادی

عدالت ترمیمی، مؤکد جبران خسارت بزه‌دیده است؛ بدین ترتیب، به مجرم می‌آموزد که مسئولانه، تبعات رفتار خود را پذیرفته و با کسب مهارت‌های لازم، موجبات اشتغال و استقلال اقتصادی خویش را فراهم آورد (زهر، ۲۰۰۲، ص ۸۳؛ صبوحی، ۱۳۹۹، ص ۱۰۲)؛ از این‌رو، مهارت‌آموزی و برنامه‌های آموزشی، می‌توانند عاملی مؤثر در بازپذیری اجتماعی زندانیان، جلوگیری از بازگشت به زندان (سالیوان و تیفت، ۲۰۰۶، ص ۱۸۳)، کاهش مدت حبس زندانیان و صرفه‌جویی در هزینه‌ها باشند (کامنز، ۲۰۲۴).

۲. تدابیر بازگشت سعادتمندان زندانیان

کرامت انسانی افراد، اعتماد از دست‌رفته میان ایشان، بازگردد (مارشال، ۱۹۹۹، ص ۵؛ غلامی، ۱۴۰۰، ص ۲۸)؛ چنین رویکردی، رو در روی عدالت کیفری سنتی قرار گرفته و بر خلاف واکنش‌های کیفری صرف، مؤکد بازسازی هویت بزهکار و بزه‌دیده از طریق گفت‌وگو با یکدیگر، پذیرش مسئولیت‌ها، بازسازی و بازسازی روابط آسیب‌دیده بین افراد، می‌باشد (زهر، ۲۰۰۲، ص ۱۹؛ جان‌استون، ۲۰۰۲، ص ۹۱؛ صبوحی، ۱۳۹۹، ص ۸۸). تعریف مذکور، به مشارکت کارای بزهکار، بزه‌دیده و جامعه تأکید داشته و هدف آن، علاوه بر اعمال مجازات، ترمیم روابط آسیب‌دیده و تدارک نیازهای واقعی آسیب‌دیدگان (جان‌استون، ۲۰۰۲، ص ۴۵؛ زهر، ۱۴۰۰، ص ۳۷)، عنایت به حقوق بزه‌دیده و فراهم‌سازی بستری جهت ابراز رنج‌ها و دریافت پاسخ (سالیوان و تیفت، ۲۰۰۶، ص ۸۹) و بازگرداندن بزهکار به اجتماع به‌صورت مسئولانه می‌باشد؛ بدین ترتیب، موجبات امکان بازپذیری اجتماعی او و کاهش تکرار جرم را فراهم می‌آید (غلامی، ۱۴۰۰، ص ۵۲؛ زهر، ۲۰۰۲، ص ۶۹) که موارد ذکر شده، جز با مساعدت خانواده، جامعه محلی و دولت در اعمال تدابیر اجتماعی، روانی و اقتصادی جهت بازگشت سعادتمندان زندانیان، میسر نمی‌گردد.

۲-۱. تدابیر روانی

عدالت ترمیمی با فراهم آوردن زمینه گفت‌وگو میان بزه‌دیده، بزهکار و جامعه، موجب تقویت احساس گناه، مسئولیت‌پذیری، بهبود سلامت روانی (روگه و اسکات، ۲۰۰۹، ص ۳-۴؛ زهر، ۲۰۰۲، ص ۶۹؛ سالیوان و تیفت، ۲۰۰۶، ص ۱۴۲)، کاهش خشم، اضطراب و انزوای اجتماعی در مجرم (غلامی، ۱۴۰۰، ص ۶۱) و در نهایت، منجر به کاهش آمار تکرار

فراهم آید تا بتوانند حس ارزشمندی و امید به زندگی را در خودشان بازیابند. دریافت حمایت فوق‌الذکر از سوی خانواده شخص زندانی و یا مددکاران اجتماعی، مشاوران و حتی هم‌بندان شخص زندانی، می‌تواند نقش مهمی را در افزایش تاب‌آوری روانی او، ارتقاء انگیزه جهت بازسازی زندگی پس از آزادی و همچنین کاهش اضطراب، حس طردشدگی و انزوای روانی، ایفا نماید (سولباکن و وین، ۲۰۲۲، ص ۲؛ کاناتا و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۳).

مطابق یافته‌های پژوهشی، زندانیان برخوردار از حمایت عاطفی متناسب، پس از آزادی از زندان و بازگشت به جامعه، تمایل کمتری نسبت به ارتکاب رفتارهای مجرمانه، نشان داده‌اند؛ فلذا، حمایت عاطفی دارای نقش حائز اهمیتی در فرآیند بازاجتماعی‌شدن زندانیان می‌باشد و کمک می‌کند تا حس پذیرفته شدن در جامعه به آنان منتقل شود (صاحبی و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۱۰؛ کاناتا و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۳).

بنا بر دیدگاه روان‌شناسی، حمایت عاطفی از زندانیان، موجبات کاهش ورود آسیب‌های روانی (همچون اضطراب و افسردگی) به ایشان را فراهم می‌آورد؛ فرد زندانی، با احساس اینکه مورد درک و توجه واقع شده، واکنش مناسب‌تری نسبت به استرس نشان داده و انگیزه‌ی بیشتری جهت اصلاح رفتارهای منفی، خواهد یافت؛ فلذا، برنامه‌های اصلاحی و بازپروری‌های موفق زندانیان، عموماً متمرکز بر تشکیل شبکه‌های حمایتی عاطفی بوده که شامل ارتباط و تماس با خانواده و فرزندان، برپایی جلسات مشاوره و گروه‌درمانی می‌باشد (حیدری و قربانی دولت‌آبادی، ۱۳۹۹، ص ۷۵؛ سولباکن و وین، ۲۰۲۲، ص ۳).

موجبات بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان به جامعه، با اتخاذ و به‌کارگیری بهینه‌ی تدابیر گوناگون روانی، اجتماعی و اقتصادی فراهم می‌گردد؛ زیرا که بازپذیری زندانیان از سوی جامعه، نیازمند اصلاح نمودن نگرش‌ها، توانمندسازی روانی زندانیان، ارتقاء سرمایه‌های اجتماعی و ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی به ایشان می‌باشد (پیترسیلیا، ۲۰۰۳، ص ۹)؛ ارائه‌ی مشاوره، خدمات روان‌درمانی، آموزش مهارت‌ها و اعمال حمایت‌های پس از آزادی نیز موجب کاهش آمار بازگشت مجدد افراد به زندان می‌شود (تراویس، ۲۰۰۵، ص ۱۰۴)؛ فلذا در ادامه، هر گروه از تدابیر فوق‌الذکر مورد بررسی واقع می‌گردد.

۱-۲. تدابیر روانی بازگشت سعادتمندانۀ

اولین گروه از تدابیر بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان، تدابیر روانی هستند که می‌توانند شامل دریافت حمایت‌های عاطفی و روانی از سوی اطرافیان، ارائه‌ی مشاوره‌های روانی و برنامه‌های درمانی و همچنین آموزش مهارت‌های مقابله‌ای شوند. این گروه از تدابیر، از آن جهت حائز اهمیت می‌باشند که اتخاذ و به‌کارگیری بهینه‌ی آن‌ها، جهت بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان به جامعه و زندگی سالم اجتماعی ایشان، مؤثر است؛ چراکه مشکلات روانی من جمله افسردگی، اضطراب، پرخاشگری و اختلالات شخصیتی، جزو موانع اصلی بازپروری و بازاجتماعی‌شدن موفق زندانیان می‌باشند (مرادی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۰۲؛ بیودرای و همکاران، ۲۰۲۱، ص ۷۵۹).

۱-۱-۲. دریافت حمایت عاطفی از سوی اطرافیان

حمایت عاطفی، یکی از اساسی‌ترین مؤلفه‌ها در تدابیر روانی جهت بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان به جامعه است و بدین معناست که فضایی امن، پرمحبت و همدلانه برای زندانیان

حمایت روانی، از منظر روان‌شناسی اجتماعی، متشکل از مؤلفه‌هایی همچون حمایت عاطفی، حمایت ابزاری و حمایت اطلاعاتی است که در بهبود کارکرد روانی و کاهش استرس مؤثرند؛ چنین حمایتی، موجبات کاهش نرخ بازگشت به ارتکاب مجدد رفتارهای مجرمانه و افزایش ادغام زندانیان آزادشده در ساختار اجتماعی، احیای حس تعلق و انگیزش در فرد را فراهم می‌آورد (مسعودی و همکاران، ۱۴۰۳، ص ۵).

همچنین حمایت روانی دارای نقش کلیدی در بازپروری زندانیان بوده و روان‌درمانی شناختی-رفتاری می‌تواند تا حد بسیاری، نگرش‌های ضد اجتماعی زندانیان را کاهش و بازگشت موفق ایشان به جامعه را تسهیل نماید (مورگان و همکاران، ۲۰۱۷، ص ۱۰۵)؛ فلذا، یکی از مواردی که مرتبط با برنامه‌های بازپروری زندانیان و ارائه برنامه‌های حمایتی به ایشان مطرح می‌گردد، برنامه مراقبت پس از آزادی است که هدف از آن، استمراربخشی به حمایت‌های روانی پس از آزادی زندانیان است؛ چراکه مرحله پس از آزادی یکی از بحرانی‌ترین مراحل بازگشت زندانیان به جامعه است (مؤسسه اربن، ۲۰۰۳، ص ۵).

۲-۱-۳. ارائه مشاوره روانی

تدابیر روانی، از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرآیند بازگشت سعادتمندان زندانیان آزادشده به جامعه محسوب می‌شوند که بنیادی‌ترین موارد در این تدابیر، ارائه مشاوره‌های روانی تخصصی می‌باشند (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۲۰).

مشاوره روانی به زندانیان، موجبات کاهش آسیب‌های روانی ناشی از محیط زندان همچون اضطراب، استرس و احساس گناه را فراهم آورده و آنان را در تقویت خودآگاهی، بازسازی

مالاً، حمایت عاطفی کمک‌کننده به ارتقای عزت‌نفس و احساس خودکارآمدی زندانی است تا بدین طریق، هویت مثبتی از خود سازد که نه بر پایه لغزش‌های گذشته بلکه بنابر توانمندی‌های خودش در جهت تغییر و پیشرفت باشد (بشکانی، ۱۳۹۳، ص ۵۵؛ کاناتا و همکاران، ۲۰۲۲، ص ۳).

۲-۱-۲. حمایت روانی از زندانیان

تدابیر روانی یکی از مؤثرترین راهکارهای بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه است، زیرا شرایط روانی آنان به شدت تحت تأثیر محیط زندان، دوری از خانواده، برچسب اجتماعی و احساس گناه قرار دارد (الماسی و مرادی، ۱۳۹۱، ص ۲۴؛ مارونا، ۲۰۰۱، ص ۴۵). یکی از مهم‌ترین تدابیر روانی در این مسیر، حمایت روانی است.

حمایت روانی، مجموعه‌ای از تعاملات بین فردی است که فرد به کمک آن‌ها، نسبت به وضعیت خود، احساس پذیرش، اعتماد به نفس و کنترل پیدا می‌کند؛ فلذا، متشکل از اقدامات و مداخلات تخصصی است که هدف از آن، تقویت عزت نفس، سلامت روان، افزایش تاب‌آوری، اصلاح نگرش و بهزیستی روانی افراد در رویارویی با وضعیت‌های دشوار یا بحران‌هاست (سولومون، ۲۰۰۴، ص ۸۹؛ شیریان نسل و حیدروش، ۱۴۰۲، ص ۶). حمایت فوق‌الذکر، عموماً از جانب اعضای خانواده فرد زندانی، گروه‌های همیار، روان‌شناسان و مددکاران اجتماعی ارائه شده و موجبات ایجاد حس ارزشمندی، امنیت و امید در زندانیان را از طریق گوش دادن همدلانه، روابط حمایت‌گرانه، تقویت توانایی‌های روانی و مشاوره جهت رویارویی با تنش‌ها، فراهم می‌آورد (سولومون، ۲۰۰۴، ص ۹۱؛ محمدبیگی سلحشور، ۱۴۰۲، ص ۲).

یکی از مؤثرترین ابزارها، در فرآیند بازگشت سعادتمندانه زندانیان به جامعه، اتخاذ تدابیر روانی در قالب برنامه‌های درمانی می‌باشد که جهت مساعدت افراد دارای اختلالات روانی و وابستگی به مواد مخدر به کارگرفته می‌شود. این تدابیر، با قصد توانمندسازی روانی و اجتماعی، درمان و نیز کاهش احتمال تکرار جرم اندیشیده می‌شوند (صابری زفرقندی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۵۴). انبوهی از زندانیان در بدو ورود به زندان، به سبب شرایط ویژه‌ای که در آن واقع شده‌اند، به مشکلات روان‌شناختی یا وابستگی به مواد مخدر دچار می‌گردند؛ لذا، چنانچه بدون مداخله در چنین وضعیتی باقی بمانند، نه تنها در دوران حبس، بلکه پس از آزادی، خود و جامعه را با آسیب‌های جدی مواجه می‌نمایند (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵، ص ۱۶). سه مورد از موارد به کارگیری برنامه‌های درمانی عبارتند از درمان اعتیاد زندانیان، درمان اختلالات روانی زندانیان و تداوم درمان پس از آزادی که در ادامه به موارد فوق‌الذکر پرداخته می‌شود (بایارژون و همکاران، ۲۰۲۰، ص ۳).

۱-۴-۲. درمان اعتیاد زندانیان

وابستگی به مواد مخدر، یکی از متداول‌ترین اختلالات مابین زندانیان است. مطابق پژوهش‌ها، درصد کثیری از جرایم، به صورت غیرمستقیم یا مستقیم، حاصل سوءمصرف مواد مخدر می‌باشند (صابری زفرقندی و همکاران، ۲۰۲۴، ص ۵)؛ لذا، طرح‌های درمان اعتیاد حاصل از مواد مخدر، همانند درمان انگیزشی زندانیان، درمان نگهدارنده با متادون و ارائه مشاوره گروهی به آنان، از ارکان بنیادین مداخلات روانی به شمار می‌روند (صابری زفرقندی و همکاران، ۲۰۲۴، ص ۶-۷). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که تدارک و اجرای منظم جلسات

شناختی، توانایی کنترل هیجانات و اصلاح الگوهای ناسازگار رفتاری، مساعدت می‌نماید (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۲۱) که عموماً به واسطه مشاوران آموزش‌دیده یا روانشناسان بالینی، ارائه شده و می‌تواند به صورت گروهی یا فردی برگزار گردد. یکی از کارکردهای حائز اهمیت مشاوره روانی، آمادگی ذهنی شخص جهت بازگشت سعادتمندانه به جامعه و پذیرش نقش‌های سالم اجتماعی می‌باشد (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۲۲).

مطالعات بین‌المللی، مؤکد آنند که تدارک برنامه‌های مشاوره روانی در زندان‌ها، توانایی آن را دارند که آمار تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان را به میزان چشم‌گیری کاهش دهند. برای نمونه، ارائه مشاوره‌های شناختی-رفتاری در محیط زندان، نقش تأثیرگذاری در کاهش تمایلات مجرمانه زندانیان پس از آزادی از زندان داشته‌اند (مورگان و همکاران، ۲۰۱۷، ص ۱۰۰۵).

یافته‌های سازمان ملل متحد در «راهنمای استانداردهای اصلاح و تربیت زندانیان» نیز نسبت به ارائه خدمات درمانی و مشاوره‌ای مستمر به زندانیان با اختلالات روانی یا سوابق آسیب روانی، تأکید دارد؛ مآلاً، ارائه مشاوره روانی به زندانیان، علاوه بر تدبیری درمانی، به مثابه راهبردی توانمندساز جهت بازگشت سعادتمندانه زندانیان به جامعه می‌باشد که از جایگاهی بنیادین در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و کیفری برخوردار است (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵، ص ۱۲).

۲-۱-۴. برنامه‌های درمانی

زندان) برخوردار نشوند، احتمال تکرار جرم توسط ایشان و بازگشتشان به زندان، افزایش می‌یابد (دفتر حسابرسی دولت ایالات متحده آمریکا، ۲۰۱۸)؛ فلذا، در ایران، به‌منظور حمایت از زندانیان آزاد شده، مراکز مراقبت پس از خروج از زندان تأسیس شده‌اند تا با ارائه خدمات روان‌شناسی و روان‌درمانی، در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی و ممانعت از بازگشت مجدد زندانیان به زندان‌ها، ایفاء نقش نمایند (سایت ایسنا، ۱۴۰۴)؛ از این رو، استمرار خدمات روان‌درمانی پس از آزادی زندانیان، به واسطه پیوند با مراکز جامعه‌محور، کارکرد خطیری در کاهش آمار بازگشت زندانیان به زندان دارد.

۲-۱-۵. آموزش مهارت‌های مقابله‌ای

پس از آنکه فرد زندانی، از حمایت‌های عاطفی، حمایت‌های روانی، مشاوره روانی و برنامه‌های روانی برخوردار شده و به احساس امنیت و آرامش بیشتری دست یافت، نوبت به آموزش مهارت‌های مقابله‌ای می‌رسد تا به کمک آن، بتواند با چالش‌ها رویارویی نماید. یکی از تدابیر روانی حائز اهمیت جهت تسهیل بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان به جامعه، آموختن مهارت‌های مقابله‌ای می‌باشد. مهارت‌های مقابله‌ای، متشکل از توانایی‌های روانی-اجتماعی می‌باشد که فرد با مساعدت آنها، در برابر مواقع دشوار، فشارهای روانی، تعارضات و عوامل مخاطره‌آمیز، استقامت ورزیده و بدون بازگشت به رفتارهای ضد اجتماعی، تصمیم‌های سازنده‌ای را اتخاذ نماید.

زندان‌های علی‌الخصوص پس از آزادی با چالش‌های بی‌شماری همانند بیکاری، برجسب اجتماعی، طرد خانوادگی یا رجوع به محیط‌های زیان‌آور روبرو می‌شوند؛ در چنین اوضاع و شرایطی، نبود مهارت‌های مقابله‌ای سازنده، بر احتمال بازگشت رفتارهای مجرمانه، می‌افزاید. آموزش مهارت‌هایی

روان‌درمانی به صورت گروهی، برای زندانیان معتاد، منتج به کاهش چشم‌گیر ارتکاب رفتارهای پرخطر توسط ایشان و هم-چنین کاهش آمار بازگشتشان به زندان شده (صابری زرفرندی، ۲۰۲۴، ص ۸) و تأکید بر آن است که درمان‌های فوق‌الذکر، در زندان و جامعه، منجر به کاهش رجوع به مواد مخدر و ارتکاب مجدد جرائم شده‌اند.

۲-۴-۲. درمان اختلالات روانی زندانیان

اختلالات روانی همچون اضطراب، افسردگی، اسکیزوفرنی و اختلال دوقطبی در بین زندانیان، از شیوع بالایی برخوردار است (استیدمن و همکاران، ۲۰۰۹، ص ۷۶۱). بنابر مطالعات در ایران، میزان شیوع اختلالات روانی در مردان زندانی، در تا سه برابر بیش از جمعیت عمومی می‌باشد (سایت ایسنا، ۱۴۰۴). شناخت اختلالات مذکور و ارائه خدمات متناسب روان‌درمانی و روان‌پزشکی به‌موقع، علاوه بر التیام وضعیت زندگی مددجو، منجر به جلوگیری از بروز خودزنی، خشونت و یا خودکشی زندانیان در زندان می‌گردد؛ هم‌چنین، درمان‌های ترکیبی، شامل روان‌درمانی و دارودرمانی، مانند درمان شناختی-رفتاری، در کنترل علائم اختلالات روانی و ارتقای مهارت‌های سازگاری بسیار تأثیرگذار بوده‌اند (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۶۰؛ مورگان و همکاران، ۲۰۱۲، ص ۵).

۲-۴-۳. تداوم درمان پس از آزادی

گسستگی میان درمان‌های حمایتی و روانی پس از آزادی زندانیان، یکی از عوامل اصلی برگشت زندانیان به رفتارهای بزهکارانه و آسیب‌زاست؛ چنانچه زندانیان دارای اختلالات شدید روانی از خدمات درمانی مستمر (حتی پس از آزادی از

یکی از انواع تدابیر اجتماعی، جهت بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان به جامعه، تدارک برنامه‌های ورزشی، فرهنگی و تفریحی برای زندانیان است تا بدین ترتیب، احساس مشارکت در جامعه و تعلق را تجربه نمایند. این تدابیر و برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی، یکی از ارکان کلیدی، در فرآیند بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان به جامعه، به شمار می‌رود. بازگشت پیروزمندانۀ زندانیان از زندان به زندگی اجتماعی ایشان (بدون بازتولید جرم) مستلزم آن است که زندانیان، از حمایت‌ها، مهارت‌ها، مساعدت‌ها و منابع لازم برای سازگاری مجدد با جامعه، برخوردار گردند.

توانمندسازی اجتماعی در این مبحث، مجموعه‌ای از اقدامات هستند که موجبات تقویت حس تعلق، ترمیم هویت اجتماعی، افزایش مهارت‌های بین‌فردی و فراهم‌آوردن فرصت‌های مشارکت در جامعه را فراهم می‌آورند؛ چراکه مواردی همچون گوشه‌گیری، انزوای اجتماعی، فقر در روابط حمایتی و طردشدگی اجتماعی، از عوامل بازدارنده در مسیر بازپروری زندانیان و در مقابل، برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی همانند تشکیل گروه‌های حمایتی، همکاری در امور داوطلبانه و کارهای جمعی، آموزش مهارت‌های ارتباطی و ارائه مشاوره‌های گروهی برای زندانیان، می‌توانند ثمربخش در بازسازی روابط اجتماعی و تقویت حس ارزشمندی فردی، واقع گردند (میک، ۲۰۱۴، ص ۶؛ دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۲۴، ص ۲).

افزون بر موارد مطرح‌شده، نبود نهادهای واسطه‌ای جهت حمایت اجتماعی از زندانیان آزادشده، موجبات بازگشت بسیاری از آنان به چرخه جرم را فراهم می‌آورد؛ از این‌رو، پیدایش شبکه‌های حمایتی از زندانیان آزادشده، مشارکت و

همانند ارتباط تأثیرگذار، تفکر سنجیده، تصمیم‌گیری، حل مسائل، کنترل خشم و استرس، از مؤلفه‌های است که در برنامه‌های بازپروری روانی زندانیان، حائز اهمیت است.

مطالعات بین‌المللی نیز بر آموزش مهارت‌های مقابله‌ای تأکید دارند و بیانگر آن هستند که برنامه‌های مداخلاتی مبتنی بر مهارت‌های شناختی-رفتاری به صورت چشم‌گیری منجر به کاهش جرم (حتی در افراد با ریسک بالا) می‌گردند (لاندنبرگر و لیپسی، ۲۰۰۵، ص ۴۵۱)؛ هم‌چنین مؤید آنند که مهارت‌های مقابله‌ای، از علل حائز اهمیت در بازپروری زندانیان می‌باشند، خصوصاً هنگامی که آموزش این مهارت‌ها، با درک زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی فرد منضم گردند؛ فلذا، آموزش مهارت‌های مقابله‌ای و مهارت‌های اساسی زندگی، من جمله کنترل خشم و دوری از افسردگی، علاوه بر افزایش تاب‌آوری زندانیان از منظر روانی، موجبات بازگشت مفید، مستقل و اخلاق‌مدار ایشان به جامعه را فراهم می‌آورد (سایت سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، ۱۴۰۱).

۲-۲. تدابیر اجتماعی بازگشت سعادتمندانۀ

دومین گروه از تدابیر اتخاذشده جهت بازگشت سعادتمندانۀ زندانیان آزادشده به سوی جامعه و از پی گرفتن زندگی سالم در اجتماع، تدابیر اجتماعی هستند که متشکل از تدارک برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی، آموزش مهارت‌های اجتماعی، حمایت در حفاظت از روابط خانوادگی و اجتماعی و ایجاد گروه‌های حمایتی می‌باشند (مارونا، ۲۰۰۱، ص ۸۹؛ خان و رحمان، ۲۰۲۳، ص ۵۲؛ سمپسون و لوب، ۱۹۹۳، ص ۴۷).

۲-۲-۱. تدارک برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی

یاری زندانیان در تسهیل و استمرار ارتباط ایشان با خانواده، دوستان و اجتماع، قبل از آزادی و بعد از آن، موجب کاهش احساس انزوا و تنهایی در آنان شده (کاد، ۲۰۰۷، ص ۲۵۷) و بدین ترتیب، موجبات بازگشت سعادت‌مندانۀ ایشان به اجتماع را فراهم می‌آورد؛ فلذا، استمرار و حفاظت از ارتباط زندانیان با خانواده، به‌خصوص از طریق تماس تلفنی و ملاقات‌های منظم، موجبات کاهش حس انزوا و آسانی بازگشت ایشان به جامعه را فراهم می‌آورد (بصیری هریس، ۱۴۰۳، ص ۲۵)؛ هم‌چنین، مواردی از قبیل تأمین مسکن و حمل و نقل از جانب خانواده و دولت، از جمله مواردی هستند که کاهش احتمال بازگشت به زندان، مصرف مواد مخدر و ارتکاب جرم را در پی دارند (ناصر و ویشر، ۲۰۰۶، ص ۹۸).

۲-۲-۴. ایجاد گروه‌های حمایتی

تشکیل گروه‌های حمایتی، از مهم‌ترین تدابیر اجتماعی جهت بازگشت سعادت‌مندانۀ زندانیان به جامعه است که این گروه‌ها می‌توانند شامل خانواده، مشاوران، دوستان، مددکاران اجتماعی و حتی هم‌سالان بازپروری‌شده باشند. پیوند اجتماعی حاصل از این حمایت‌ها، موجب کاهش احساس طردشدگی در فرد زندانی، افزایش اعتماد به‌نفس او و تقویت حس تعلق اجتماعی گردد. تشکیل این گروه‌ها (در دوران پیش از آزادی یا مرحله گذار و پس از آزادی)، از تکرار رفتارهای پرخطر و بازگشتن به جرم جلوگیری می‌نمایند (یعقوبی و علمی، ۱۳۹۶، ص ۱۵)؛ فلذا، زندانیانی که حمایت خانواده و گروه‌های اجتماعی را داشته‌اند، مسیر بازگشت به جامعه را موفق‌تر سپری نموده، کمتر به بزهکاری رجعت کرده (ویشر و تراویس، ۲۰۰۳، ص ۹۶)، به شکل‌گیری هویت

همکاری سازمان‌های مردم‌نهاد و تحکیم پیوند جامعه و خانواده و مشارکت زندانیان در برنامه‌های اجتماعی، علاوه بر تقویت مهارت‌های اجتماعی ایشان، موجب افزایش سرمایه اجتماعی و کاهش برجسب‌زی خواهد شد؛ تأکید مدل‌های بازپروری نیز بر فرآیند تدریجی جدا شدن زندانیان از مسیر بزهکاری، به واسطه مشارکت فعال در زندگی اجتماعی می‌باشد (سمپسون و لاپ، ۱۹۹۳، ص ۱۴۱).

منتهای موارد فوق‌الذکر، در نظر گرفتن تدابیری در جهت توانمندسازی اجتماعی زندانیان آزادشده، علاوه بر آنکه یک اقدام حمایتی است، یکی از مهم‌ترین پایه‌های بازگشت سعادت‌مندانۀ زندانیان به جامعه و زندگی سالم اجتماعی به شمار می‌رود؛ فلذا، نیازمند طرح‌ریزی دقیق، همکاری نهاد‌های مدنی و توجّه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی محیط است (مارونا، ۲۰۰۱، ص ۸۶).

۲-۲-۲. آموزش مهارت‌های اجتماعی

برپایی کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی، جهت بهبود مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی زندانیان، یکی از مواردی است که در بازگشت سعادت‌مندانۀ زندانیان، مساعدت می‌نماید. تعلیم مهارت‌های زندگی اجتماعی به زندانیان، از رفتارهای پرخطر آنان کاسته، بر مقبولیت اجتماعی ایشان افزوده (دهستانی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۷۰)، موجب کاهش نرخ بازگشت به زندان شده (دویس و همکاران، ۲۰۱۳، ص ۴۰) و علاوه بر بهبود سلامت روانی و اجتماعی ایشان، از آسیب‌های اجتماعی پیشگیری می‌نماید (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۱۸، ص ۲۵).

۲-۲-۳. حمایت در حفاظت از روابط خانوادگی و اجتماعی

عدالت ترمیمی، آموزش فنون و مهارت‌ها را جزئی از روند بازسازی بزهکار جهت بازگشتن اجتماع و زندگی اجتماعی سالم می‌داند. آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و تعلیم مهارت‌های کارآ به زندانیان، به‌عنوان یک تدبیر اقتصادی اثربخش، می‌تواند موجبات توانمندی و توانبخشی زندانیان را فراهم آورد؛ زیرا میزان قابل‌توجهی از بازگشت به جرم در زندانیان آزادشده، از بیکاری، فقر و فقدان فنون و مهارت‌های موردنیاز جهت ورود به بازار کار، نشأت می‌گیرد؛ از این‌رو، ارائه این آموزش‌ها در زندان، علاوه بر افزایش سطح مهارت و دانش زندانیان و کمک به یافتن شغلی مناسب (حسینی، ۱۳۹۵، ص ۶۰)، حس تعلق، ارزشمندی و هدفمندی را به ایشان منتقل می‌نماید؛ فلذا، در بازگشت به جامعه، بهبود اوضاع زندگی، پیشگیری از تکرار جرم و کاهش بازگشت زندانیان به زندان، بسیار نافع می‌باشد (پورقهرمانی و استادی، ۱۳۹۶، ص ۷۵؛ عزیزی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۵۰؛ فرخی و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۳۰؛ مسعودی و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۵).

مطابق نظام‌های حقوقی پیشرفته نیز آموزش مهارت، بخشی از برنامه بازپروری زندانیان است؛ چنانچه در ایالات متحده، اعمال برنامه‌هایی همچون قانون شانس دوم (**Second Chance Act**) به قصد ارائه آموزش فنون و مهارت‌ها به زندانیان، آمار بازگشت ایشان به زندان را کاهش داده‌است (دویس و همکاران، ۲۰۱۳، ص ۳؛ وزارت دادگستری ایالات متحده آمریکا، ۲۰۲۵)؛ فلذا، آموزش فنون و مهارت‌های کارآ به زندانیان، علاوه بر تدبیر اقتصادی، یک اقدام اجتماعی و فرهنگی است که زندانی را تا کسب هویت جدید بنابر مسئولیت‌پذیری و استقلال اقتصادی مساعدت می‌نماید.

۲-۳-۲. حمایت مالی موقت

اجتماعی ایشان به بهترین نحو، تجدید می‌یابد (کاد، ۲۰۰۷، ص ۲۶۰).

۳-۲. تدابیر اقتصادی بازگشت سعادتمندان

تدبیر اقتصادی، یکی از مؤلفه‌های حائز اهمیت در بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه است؛ زیرا که بدون برخورداری از امنیت اقتصادی، امکان تأمین معیشت برای زندانی آزادشده فراهم نبوده و به علت بروز عواملی اقتصادی نظیر بیکاری، فقر، نداشتن مهارت و تبعیض شغلی، در معرض تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان قرار می‌گیرد (ایرنا، ۱۴۰۴)؛ فلذا، سیاست‌گذاری اقتصادی، در دوره بازاجتماعی‌شدن فرد زندانی، باید به مواردی چون آموزش فنون و مهارت‌های شغلی، ارائه وام‌های اشتغال، اولویت‌دهی به استخدام زندانیان سابق در پروژه‌های عمرانی دولتی و حمایت‌های مالی اولیه پس از آزادی، متمرکز باشد.

بازگشت مجدد به مسیر جرم و نارضایتی‌های اجتماعی، در بسیاری از موارد ناشی از نبود مهارت‌های حرفه‌ای در زندانیان است؛ چراکه نبود همین مهارت‌ها، ایشان را در برابر مسائل اجتماعی و اقتصادی، آسیب‌پذیر می‌کند (خبرگزاری دانشجویان ایران، ۱۴۰۲)؛ از این‌رو، سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، با تعلیم حرفه‌ها به زندانیان و اشتغال ایشان در کارگاه‌های تولیدی زندان، موجبات کمک به معیشت زندانیان و خانواده‌ها را فراهم نموده‌است (همان، ص ۲)؛ لذا، تدبیر اقتصادی افزون‌بر یک نیاز مادی، ساحتی اجتماعی-اخلاقی، جهت احیای جایگاه زندانی آزادشده در جامعه است.

۱-۳-۲. آموزش فنون و مهارت‌های کارآ

ترمیمی نیز مؤید آن است که حمایت مالی موقت، احساس امید و تعلق را در افراد، تقویت نموده و مانع سرخوردگی اجتماعی ایشان می‌گردد؛ فلذا، حمایت مالی موقت علاوه بر تدبیر اقتصادی، راهکاری اجتماعی و روانی هست که اگر در سیاست‌های بازاجتماعی شدن زندانیان درج گردد، از تکرار جرم جلوگیری می‌کند (مرور نوآوری اجتماعی دانشگاه استنفورد، ۲۰۲۵).

۲-۳-۳. ایجاد کسب‌وکار

ایجاد کسب‌وکار، یکی از تدابیر اقتصادی حائز اهمیت در امر بازگشت سعادتمندانه زندانیان به جامعه می‌باشد. رویکرد مذکور، از چند حیث، حائز اهمیت است: نخست آنکه ایجاد اشتغال برای زندانیان بعد از آزادی ایشان، علاوه بر تأمین معیشت، سبب ترمیم هویت اجتماعی و تقویت عزت نفس آنان می‌گردد (الماسی و شهبازی، ۱۳۹۸، ص ۷۵). دوم آنکه اشتغال مناسب زندانیان، از بازگشت به جرم و تکرار رفتارهای مجرمانه جلوگیری کرده و بدین ترتیب، آمار بازگشت به زندان را در زندانیان کاهش می‌دهد (انجمن ملی توسعه شغلی، ۲۰۲۵).

۱-۳-۲. ارتقاء توانمندی‌های زندانیان

حمایت‌های مالی و آموزشی، ایجاد کسب‌وکار و حمایت از کارآفرینی، این امکان را به زندانیان می‌دهد تا مهارت‌های کارآفرینی و فنی خود را به کار گرفته و آمار بازگشت به جرم توسط ایشان را به صورت چشم‌گیری کاهش می‌دهد (سایت مهر، ۱۴۰۴؛ دانشکده وارتون، ۲۰۲۵).

۲-۳-۲. خوداتکایی اقتصادی زندانیان پس از آزادی

یکی از مهم‌ترین تدابیر اقتصادی در بازگشت سعادتمندانه زندانیان به جامعه، حمایت مالی موقت به معنای اختصاص منابع مالی تحدید شده و هدفمند به فرد، پس از آزادی از زندان است تا به واسطه آن بتواند نیازهای اولیه زندگی خود را تأمین کرده و به طور تدریجی در مسیر تحصیل، اشتغال و یا بازسازی روابط اجتماعی قرار گیرد (دانشکده مددکاری اجتماعی سوزان دواک‌پک، ۲۰۲۵).

بسیاری از زندانیان پس از آزادی، به دلیل نداشتن حمایت خانوادگی، منابع مالی و یا مسکن، در معرض تکرار جرم قرار می‌گیرند که در چنین شرایطی، کمک‌های مالی موقت از طریق خیریه‌ها یا نهادهای دولتی، فرد آزاد شده را تا نیل به توانمندی اقتصادی، مساعدت می‌نماید که می‌تواند شامل تأمین نیازهای اولیه فرد پس از آزادی، کمک هزینه معیشتی، تأمین پوشاک، پرداخت اجاره بهای مسکن و سرمایه اولیه برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک و پرسود باشد (سایت ایسنا، ۱۴۰۴؛ مونتنس و همکاران، ۲۰۲۱، ص ۵).

نهادهای حمایتی و قانون‌گذاران در ایران همانند انجمن حمایت از زندانیان و سازمان بهزیستی، در قالب مواردی قبیل طرح‌های حمایتی بازاجتماعی شدن زندانیان (من جمله ایجاد شغل و امضاء تفاهم‌نامه‌هایی با شهرک‌های صنعتی جهت اشتغال زندانیان) و ایجاد صندوق حمایت از اشتغال زندانیان، به مساعدت افراد آزاد شده می‌پردازند (اساسنامه انجمن‌های حمایت از زندانیان، ۱۳۵۹، ماده ۳؛ سایت خبرگزاری صدا و سیما، ۱۴۰۴).

علاوه، حمایت مالی موقت به صورت ارائه کمک‌های مالی آغازین و دستیابی به خدمات رفاهی، نقش اثربخشی را در کاهش نرخ تکرار جرم و بازگشت مجدد به زندان دارد. عدالت

خدمات و امکانات جهت توانمندسازی اقتصادی زندانیان در دوران حبس و پس از آزادی می‌باشد که شامل آموزش فنون و مهارت‌ها، معرفی به بازار کار، ارائه وام‌های خوداشتغالی، بهره‌مندی از کارگاه‌های تولیدی درون زندان و مساعدت کارفرمایان جهت ایجاد فرصت‌های شغلی متناسب برای زندانیان پس از آزادی می‌باشد (سایت سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، ۱۴۰۴؛ ایرنا، ۱۴۰۴).

ارائه این تسهیلات شغلی به زندانیان در دوران پس از آزادی، به میزان چشم‌گیری از بازگشت به جرم پیشگیری نموده و افراد بهره‌مند از تسهیلات شغلی چهل درصد کمتر از سایرین، به زندان بازگشته‌اند (علی‌یاری و دستجردی، ۱۳۹۶، ص ۴). مدل‌های عدالت ترمیمی نیز مؤکد بازگشت آبرومندانه بزهکاران می‌باشند که یکی از پیش‌نیازهای آن، فراهم نمودن زمینه‌های اقتصادی جهت زندگی شرافتمندانه و مستقل است (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۱۸، ص ۳۵).

منتهای موارد فوق‌الذکر، مطابق نظریه توانمندسازی اجتماعی، افراد تنها در حالتی به شهروندانی فعال و مفید مبدل می‌گردند که از حداقل فرصت‌ها و قابلیت‌های اقتصادی برخوردار باشند. در سیاست‌گذاری‌های جهانی نیز سازمان ملل متحد در قواعد نلسون ماندلا بر ضرورت تدارک آموزش و اشتغال زندانیان به قصد توانمندسازی اقتصادی و پیشگیری از تکرار جرم تأکید نموده‌است (دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵، قاعده ۹۶).

۳. نقش خانواده، جامعه محلی و دولت در اعمال تدابیر

از آنجاییکه زندانیان پس از آزادی، اغلب با مسائلی قبیل برچسب‌زنی اجتماعی و صعوبت در یافتن شغل، روبرو هستند؛ تدارک کسب و کارهای کوچک و پرسود، به علت انعطاف‌پذیری بالا، امکان سازگاری با وضعیت خاص سابقه‌دار بودن زندانیان را فراهم آورده، راهکاری برای خوداتکایی اقتصادی ایشان بوده و نقش مهمی در بازتوانی زندانیان، ایفا نماید (وندار، ۱۴۰۴؛ رادمان ایران، ۱۴۰۴).

۲-۳-۳. تقویت پیوند زندانیان با اجتماع

راه‌اندازی یک کسب و کار، همانند پل ارتباطی میان فرد سابقه‌دار و جامعه، عمل کرده (حاتمی‌پور، ۱۴۰۰، ص ۸۹) و موجبات تسهیل پذیرش اجتماعی زندانیان آزادشده، کاهش حس طردشدگی اجتماعی و ورود فرد به پیوندهای اجتماعی (مانند ارتباط با مشتریان، نهادهای اداری، استخدام دیگران و...) را فراهم می‌آورد (علی‌یاری و دستجردی، ۱۳۹۶، ص ۴؛ اندیشکده ژرد وی، ۲۰۲۵).

۴-۳-۲. اتخاذ سیاست‌های حمایتی

تحقق تدابیر اقتصادی، نیازمند اتخاذ سیاست‌های دولتی حمایتی من جمله اعطای معافیت‌های مالیاتی، وام‌های کم‌بهره، مشاوره‌های حقوقی و بازار و آموزش‌های فنی و کارآفرینی می‌باشد؛ فلذا، حمایت‌های مذکور، حائز اهمیت بوده و نقش مهمی را در کاهش آمار تکرار جرم ایفا می‌نماید (وندار، ۱۴۰۴؛ رادمان ایران، ۱۴۰۴).

۲-۳-۴. ارائه تسهیلات اشتغال جهت مساعدت زندانیان

یکی از تدابیر اقتصادی اندیشیده شده در جهت رفع علل و موانع مذکور، ارائه تسهیلات اشتغال است که مجموعه‌ای از

خانواده، جامعه محلی و دولت نقش‌های اساسی در بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه ایفا می‌کنند.

۱-۳. نقش خانواده در اعمال تدابیر

خانواده، نخستین نهاد اجتماعی است که می‌تواند از طریق حمایت عاطفی، بالابردن انگیزه بازتوانی و کاهش احساس طردشدگی، نقش بسزایی را در کاهش تکرار جرم و بازگشت به زندان، ایفاء نماید؛ مطالعات نیز حاکی از آنند که زندانیان برخوردار از پذیرش و حمایت خانواده، بازگشت کمتری به زندان داشته‌اند (بعقوبی و علمی، ۱۳۹۶، ص ۱۵).

۱-۱-۳. نقش خانواده در اعمال تدابیر روانی

حمایت عاطفی خانواده از زندانیان، پس از آزادی، نقش مهمی در کاهش اضطراب و افسردگی ایشان داشته و ارتباط مستمر زندانیان با خانواده، ایشان را در بهبود بخشیدن به سلامت روان، مساعدت می‌نماید (بازرون و همکاران، ۲۰۰۶، ص ۱۲).

۲-۱-۳. نقش خانواده در اعمال تدابیر اجتماعی

خانواده، نخستین نهاد اجتماعی است و کلیدی‌ترین نقش را در بازپذیری زندانیان ایفا می‌نماید. حمایت خانواده، این توان را دارد که از برچسب‌زنی اجتماعی، جلوگیری نموده و فرآیند بازگشت سعادت‌مندان زندانیان به جامعه را تسهیل نماید (ناصر و لاویین، ۲۰۰۶، ص ۹۵).

۳-۱-۳. نقش خانواده در اعمال تدابیر اقتصادی

خانواده‌ها از طریق تدارک حمایت‌های مالی و اقتصادی، قادر خواهند بود که زندانیان آزادشده را در رویارویی با فشارهای اقتصادی مساعدت نمایند. این حمایت‌ها می‌توانند شامل

تدارک خوراک، مسکن و هزینه‌های اولیه زندگی شوند (ابتکار سیاست زندان، ۲۰۰۴، ص ۳).

۲-۳. نقش جامعه محلی در اعمال تدابیر

جامعه محلی می‌تواند به واسطه کاهش برچسب‌زنی اجتماعی، تدارک فرصت‌های شغلی و اجرای طرح‌های آگاهی‌بخش، نقش کارآمدی را در بازاجتماعی‌سازی زندانیان ایفا می‌نماید. برای مثال، پروژه روبان زرد (Yellow Ribbon Project) در سنگاپور، به منظور کسب مشارکت جامعه در حمایت از زندانیان آزادشده، موجب کاهش چشمگیر بازگشت به جرم شده است (روبان زرد، ۲۰۲۵).

۲-۲-۳. نقش جامعه محلی در اعمال تدابیر روانی

جامعه محلی با ایجاد فضای پذیرش و کاهش انگ اجتماعی، می‌تواند به بهبود سلامت روانی زندانیان کمک کند. برنامه‌هایی مانند پروژه «روبان زرد» در سنگاپور، با مشارکت داوطلبان محلی، به خانواده‌های زندانیان کمک می‌کنند تا با چالش‌های پس از آزادی مواجه شوند و از بازگشت مجدد به جرم جلوگیری شود (بازرون و همکاران، ۲۰۰۶، ص ۱۵).

۲-۲-۳. نقش جامعه محلی در اعمال تدابیر اجتماعی

جامعه محلی با فراهم‌سازی فرصت‌های شغلی، آموزش مهارت‌های زندگی و کاهش برچسب‌زنی اجتماعی، می‌تواند به بازپذیری زندانیان کمک کند. برنامه‌هایی مانند پروژه «روبان زرد» در سنگاپور، با مشارکت داوطلبان محلی، به خانواده‌های زندانیان کمک می‌کنند تا با چالش‌های پس از آزادی مواجه شوند و از بازگشت مجدد به جرم جلوگیری شود (بازرون و همکاران، ۲۰۰۶، ص ۱۵).

نموده و تدارک برنامه‌های آموزشی در زندان‌ها نیز از احتمال بازگشت زندانیان به زندان می‌کاهد (مرکز پیشرفت آمریکایی، ۲۰۲۵، پ ۵).

۳-۳-۳. نقش دولت در اعمال تدابیر اقتصادی

تدارک برنامه‌های بازپروری زندانیان، همانند آموزش مهارت-های فنی و حرفه‌ای در زندان، ارائه تسهیلات اشتغال‌زایی پس از آزادی توسط دولت، زمینه‌های روانی و اقتصادی بازگشت سعادتمندان زندانیان را فراهم آورده و از آمار بازگشت زندانیان به زندان، می‌کاهد (مرکز پیشرفت آمریکایی، ۲۰۲۵، پ ۵).

نتیجه‌گیری

بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه نیازمند یک رویکرد جامع است که باید تمامی جنبه‌های روانی، اجتماعی و اقتصادی را در نظر گیرد که با اجرای تدابیر مربوطه، می‌توان نقش بسزایی در کاهش نرخ بازگشت به جرم، افزایش کیفیت زندگی زندانیان آزاد شده و بهبود بازتوانی و بازپذیری اجتماعی زندانیان، ایفا نمود. خانواده، جامعه محلی و دولت، متولیان اصلی در اعمال تدابیر مذکور بوده و زندانیان آزاد شده را در مسیر بازگشت سعادتمندان به جامعه، مساعدت می‌نمایند.

مشکلات روانی من جمله افسردگی، اضطراب، پرخاشگری و اختلالات شخصیتی، جزو موانع اصلی بازپروری و بازاجتماعی‌شدن موفق زندانیان می‌باشد؛ فلذا، اتخاذ و به-کارگیری بهینه تدابیر روانی (من جمله حمایت عاطفی، حمایت روانی، ارائه مشاوره روانی، برنامه‌های درمانی و آموزش مهارت‌های مقابله‌ای)، جهت بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه و زندگی سالم اجتماعی ایشان، مؤثر است.

۳-۲-۳. نقش جامعه محلی در اعمال تدابیر اقتصادی

جامعه محلی با فراهم ساختن فرصت‌های شغلی و حمایت از کارآفرینی، زندانیان را جهت توانمندسازی اقتصادی، مساعدت می‌نمایند که این فرصت‌ها و حمایت‌ها می‌توانند اعطای وام‌های کم‌بهره، ارائه مشاوره‌های حقوقی و آموزش مهارت-های فنی و کارآفرینی می‌گردد (خیر جمعی کانزاس سیتی، ۲۰۲۵، پ ۴).

۳-۳. نقش دولت در اعمال تدابیر

دولت با اجرای برنامه‌های بازپروری همانند آموزش مهارت-های فنی و حرفه‌ای در زندان و اعطای تسهیلات اشتغال‌زایی به زندانیان پس از آزادی ایشان، زمینه‌های روانی و اقتصادی بازگشت سعادتمندان آنان را فراهم آورد؛ چراکه، ارائه آموزش‌های اصلاحی در دوران حبس، احتمال بازگشت زندانیان آزاد شده به زندان را کاهش می‌دهند (دویس و همکاران، ۲۰۱۳، ص ۱۷).

۳-۳-۱. نقش دولت در اعمال تدابیر روانی

دولت با ارائه خدمات روانشناسی و مشاوره‌های تخصصی نظیر مشاوره‌های گروهی و فردی، برنامه‌های بازپروری و درمان‌های روان‌درمانی می‌تواند زندانیان را جهت بهبود سلامت روان مساعدت نماید (کنفرانس ملی مجالس ایالتی آمریکا، ۲۰۲۵، پ ۳).

۳-۳-۲. نقش دولت در اعمال تدابیر اجتماعی

دولت با مدون ساختن سیاست‌های حمایتی، ارائه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و فراهم‌سازی خدمات روانی و بهداشتی، نقش مهمی را جهت بازگشت سعادتمندان زندانیان به جامعه ایفاء

دوره‌های آموزش مهارت‌ها، در زندان و حتی پس از آزادی، جهت افزایش توانمندی‌های شغلی زندانیان، برگزار گردد.

همیاران دارای تجربه مشابه، به منظور حمایت عاطفی و اجتماعی، استخدام شده و زندانیان را جهت بازگشت سعادت‌مندانه به جامعه، یاری نمایند.

پویش‌هایی به منظور بهبود پذیرش اجتماعی زندانیان به واسطه افزایش آگاهی مردم نسبت به ایشان، صورت پذیرد.

شبکه‌های حمایتی و یا گروه‌های حمایت‌کننده دولتی یا غیردولتی، به منظور مساعدت زندانیان آزاد شده، ایجاد شوند.

دوره‌های کارآموزی جهت تسهیل ورود زندانیان آزاد شده به بازار کار و کسب استقلال اقتصادی، با مساعدت شرکت‌ها، سازمان‌ها و دولت، ارائه گردد.

با مساعدت دولت، جامعه محل و خانواده، موانع و چالش‌های اقتصادی نظیر جریان تبعیض توسط برخی کارفرمایان، فقدان ضمانت‌های قانونی کافی جهت استخدام افراد آزاد شده و سستی در حمایت‌های مالی که زندانیان پس از آزادی با آن‌ها مواجه می‌شوند، بیش از پیش، مرتفع گردد.

قوانینی ناظر به اولویت زندانیان بازسازگار شده جهت استخدام ایشان در دستگاه‌های اجرایی و بنگاه‌های اقتصادی، وضع شود؛ همچنین، تشویق‌هایی قبیل معافیت مالیاتی برای کارفرمایان در نظر گرفته شود تا در امر استخدام زندانیان آزاد شده، اهتمام ورزند.

سیاست‌های تشویقی مالی برای زندانیان، پس از خروج ایشان از زندان (مثل تودیع وام کم بهره جهت اشتغال و ایجاد مراکز تولیدی توسط زندانیان)، اعمال گردد؛ افزون بر آن، کمک‌های

مواردی همچون گوشه‌گیری و انزوای اجتماعی، فقر در روابط حمایتی و طردشدگی اجتماعی نیز عواملی بازدارنده در مسیر بازپروری زندانیان هستند؛ لذا، تدابیر اجتماعی (متشکل از تدارک برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی، آموزش مهارت‌های اجتماعی، حمایت در حفاظت از روابط خانوادگی و اجتماعی و ایجاد گروه‌های حمایتی) جهت بازگشت سعادت‌مندانه زندانیان آزاد شده به سوی جامعه و از پی گرفتن زندگی سالم در اجتماع، اتخاذ شده‌اند.

علی همانند فقر، بیکاری و عدم برخورداری از فرصت‌های معیشتی، از عوامل بازگشت افراد به جرم و موانع بازپروری زندانیان می‌باشند؛ بنابراین، تدابیر اقتصادی (شامل آموزش فنون و مهارت‌های کارآ، حمایت مالی موقت، ایجاد کسب و کار و ارائه تسهیلات اشتغال جهت مساعدت زندانیان) نقشی کلیدی را در فرآیند بازگشت سعادت‌مندانه زندانیان به جامعه و زندگی سالم اجتماعی، ایفا نموده و موجبات ارتقاء توانمندی‌های زندانیان، خوداتکایی اقتصادی و کاهش وابستگی ایشان به دیگران از جهت اقتصادی را فراهم می‌آورد.

با عنایت به تدابیر فوق‌الذکر، موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

مراکز مراقبتی و نظارتی، به‌منظور بازسازی زندانیان آزاد شده و پیشگیری از تکرار جرم توسط ایشان، ایجاد گردد.

مراکز مشاوره منتخبی ایجاد و یا در دسترس قرار گیرند و نیز جلسات درمانی گروهی، با هدف حمایت عاطفی از زندانیان و مبادله تجربیات و حل بهینه مسائل، برگزار شوند تا در نهایت زندانیان آزاد شده را از جهت روحی و روانی، مورد مساعدت قرار دهند.

- حسنی، رفیق، «تأثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در میزان اشتغال زندانیان آزادشده استان کردستان»، فصلنامه مهارت‌آموزی، شماره هفدهم، ۱۳۹۵.

- حیدری، مرضیه و قربانی دولت‌آبادی، «مسعود نقش میانجی عزت نفس در رابطه بین حمایت اجتماعی با خستگی عاطفی و بهزیستی روان‌شناختی»، رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، شماره ششم، ۱۳۹۹.

- خدایاری‌فرد، محمد، اکبری زردخانه، سعید، افروز، غلامعلی، سپهرایی، فرامرزی، یونسی، سیدجلال، غباری بناب، باقر، شکوهی یکتا، محسن، فقیهی، علی‌نقی، به‌پژوه، احمد، عابدینی، یاسمین، رستمی، رضا، اسماعیلی، ایرج، متولی خامنه، مرتضی و احمدی، علی-اصغر، «بررسی اثربخشی روان‌درمانگری شناختی - رفتاری، گروهی و فردی زندانیان در زندان رجایی‌شهر»، روانشناسی معاصر، شماره نخست، ۱۳۸۸.

- خدایاری‌فرد، محمد، یونسی، سیدجلال، اکبری زردخانه، سعید، فقیهی، علی‌نقی و به‌پژوه، احمد، «اثر بخشی روان‌درمانی شناختی-رفتاری گروهی و فردی مبتنی بر آموزه‌های دینی بر ناسازگاری‌های روان‌شناختی زندانیان در زندان رجایی‌شهر»، پژوهش در سلامت روان‌شناختی، شماره چهارم، ۱۳۸۸.

- درویشی، صیاد و میرزاخانی، عبدالرحمن، «تأثیر اقدامات ترمیمی پلیس در پیشگیری اجتماعی از جرم با نقش میانجی اعتمادسازی (مورد مطالعه: کلانتری‌های استان قم)»، انتظام اجتماعی، شماره بیست و هشتم، ۱۳۹۷.

- دهستانی، مهدی، مهدوی، سیده‌عاطفه، پسندیده، محمدمهدی و نیک نفس، خدیجه، «اثربخشی آموزش مهارت‌های خودمدیریتی بر رفتار قلدری و مقبولیت اجتماعی دانش‌آموزان پسر زندانی»، فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، شماره پنجاه و سوم، ۱۳۹۸.

- زهر، هوار، کتاب کوچک عدالت ترمیمی (ترجمه حسین غلامی)، تهران، نشر مجد، ۱۴۰۰.

- الماسی، فرزاد و شهبازی، فردین، اشتغال به کار زندانیان از منظر حقوق جزا و اسناد بین‌المللی، مشهد، انتشارات ارسطو، ۱۳۹۸.

- الماسی، مسعود و مرادی، گلرمد، «بررسی سلامت روانی زندانیان زندان‌های استان ایلام و عوامل مرتبط با آن»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره سوم، ۱۳۹۱.

- بشکانی، لیلیا، «رابطه بین حمایت اجتماعی با افسردگی و اضطراب در سالمندان مرد شهر اهرم»، دومین کنفرانس ملی روانشناسی و علوم رفتاری، ۱۳۹۳.

- بصیری هریس، حسن، «استحکام بنیان خانواده زندانیان و مشارکت آن‌ها در امر اصلاح و تربیت زندانیان»، ۱۴۰۱.

- پورقهرمانی، بابک و استادی، علی، «تأثیر اشتغال و حرفه‌آموزی زندانیان بر کاهش گرایش به تکرار جرم (مطالعه موردی زندان تبریز)»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره چهل و چهارم، ۱۳۹۶.

مالی موقتی ارائه گردد تا زندانی آزاد شده، به رفع نیازهای اولیه خود پرداخته و استقلال نسبی اقتصادی تحصیل نماید.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله عزیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

منابع فارسی

- الماسی، فرزاد و شهبازی، فردین، اشتغال به کار زندانیان از منظر حقوق جزا و اسناد بین‌المللی، مشهد، انتشارات ارسطو، ۱۳۹۸.

- الماسی، مسعود و مرادی، گلرمد، «بررسی سلامت روانی زندانیان زندان‌های استان ایلام و عوامل مرتبط با آن»، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره سوم، ۱۳۹۱.

- بشکانی، لیلیا، «رابطه بین حمایت اجتماعی با افسردگی و اضطراب در سالمندان مرد شهر اهرم»، دومین کنفرانس ملی روانشناسی و علوم رفتاری، ۱۳۹۳.

- بصیری هریس، حسن، «استحکام بنیان خانواده زندانیان و مشارکت آن‌ها در امر اصلاح و تربیت زندانیان»، ۱۴۰۱.

- پورقهرمانی، بابک و استادی، علی، «تأثیر اشتغال و حرفه‌آموزی زندانیان بر کاهش گرایش به تکرار جرم (مطالعه موردی زندان تبریز)»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره چهل و چهارم، ۱۳۹۶.

منابع لاتین

- Baillargeon, Jacques, Hoge, Stephen K. & Penn, Joseph V. "Criminal Recidivism in Inmates with Mental Illness and Substance Use Disorders", *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, no.1, 2020.

- Bazemore, Gordon, *Reintegration and Restorative Justice: Towards a Theory and Practice of Informal Social Control and Support*, in Maruna, Shadd; Immarigeon, Russ (Eds.), *After Crime and Punishment: Pathways to Offender Reintegration*, Devon, UK, Willan Publishing, 2004.

- Bazron, Barbara J., Brock, Laura, Read, Nicole, & Segal, Adam, *The mentoring tool-kit: Resources for developing programs for incarcerated youth (Unabridged version)*. Washington, DC: National Evaluation and Technical Assistance Center for the Education of Children and Youth who are Neglected, Delinquent and At-Risk, US Department of Education, 2006.

- Beaudry, Gwladys, Yu, Ruibin, Perry, Amanda E., & Fazal, Seena, "Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: A systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials". *The Lancet Psychiatry*, The Ninth Issue Of The Journal, 2021.

- Braithwaite, John, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

- Cannata, Rachel, Sadowski, Laura S. & McClure, Dorie, "Enhancing Community Integration after Incarceration: Findings from a Peer Support Intervention", *Health & Justice*, no.1, 2022.

- Codd, Helen, "Prisoners' Families and Resettlement: A Critical Analysis", *The Howard Journal of Criminal Justice*, no.3, 2007.

- Davis, Lois M., Bozick, Robert, Steele, Jessica L., Saunders, Jennifer & Miles, Jeremy N. V. *Evaluating the Effectiveness of Correctional Education: A Meta-Analysis of Programs That Provide Education to Incarcerated Adults*, RAND Corporation, 2013.

- Johnstone, Gerry, *Restorative Justice: Ideas, Values, Debates*, Cullompton: Willan Publishing, 2002.

- صاحبی، شاهمیر، علیرضائزاد، سهیلا و کریمیان، حبیب، و علیرضائزاد، سهیلا، «ناکارآمدی بازپروری زندانیان در نهاد زندان؛ مطالعه‌ای بر زندانیان مرد بازگشته به زندان»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، شماره سی و هفتم، ۱۴۰۲.

- صبوچی، رحمان، عدالت ترمیمی در نظام کیفری موضوعه ایران، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۹.

- عزیزی، نعمت‌الله، ملکی، حاتم، جعفری، محمد و فلاحی، حمید، «ارزیابی اثربخشی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در بهبود وضعیت زندگی و کاهش تکرار جرم در میان زندانیان»، فصلنامه مهارت‌آموزی، شماره بیست و ششم، ۱۳۹۷.

- علی‌باری، مریم و دستجردی، محمدرضا، «اشتغال پایدار زندانیان و بهینه‌سازی سرمایه‌ها»، کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین ایران و جهان در مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم انسانی، ۱۳۹۶.

- غلامی، حسین، عدالت ترمیمی، تهران، انتشارات مجد، ۱۴۰۰.

- فرخی، داوود، راهرو حواجه، احمد و زراعت‌کیش، سیدیعقوب، «اثربخشی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در افزایش اشتغال‌پذیری و کاهش بازگشت زندانیان به زندان پس از آزادی»، فصلنامه مهارت‌آموزی، شماره چهل و سوم، ۱۴۰۲.

- کریمی، محمدکاظم، «بررسی تأثیر مجازات‌های جایگزین حبس بر بازاجتماعی شدن مجرمین و پیشگیری از تکرار جرم»، قانون یار، شماره نوزدهم، ۱۴۰۰.

- محمدیگی سلحشور، حنا، «بررسی عملکرد خانواده و سلامت روان زندانیان در بدو ورود به زندان»، سومین همایش بین‌المللی علوم تربیتی، مشاوره، روانشناسی و علوم اجتماعی، ۱۴۰۲.

- مرادی، سارا، تقوایی، داوود و چهره نی، شیماء، «اثربخشی درمان شناختی رفتاری به شیوه گروهی بر سلامت روان زنان زندانی»، فصلنامه علمی پژوهشی طب انتظامی، ۱۳۹۲.

- مسعودی، حمید و چشک، فاطمه و پیریان کالت، زهره و عزیزی، حسین، «تأثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر اشتغال‌پذیری زندانیان بزرگسال»، اولین کنفرانس بین‌المللی و چهارمین کنفرانس ملی مطالعات کاربردی در فرآیندهای تعلیم تربیت، ۱۴۰۲.

- مسعودی، حمید و میرزایی، مینا و عزیزی، حسین، «سبک زندگی سالم به عنوان راهبردی در توانمندسازی زندانیان و پیشگیری از بازگشت به جرم»، سومین همایش بین‌المللی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای در پرتو زبان عربی و جریان‌های ادبی، ۱۴۰۳.

- یعقوبی، محمد و علمی، محمود، «نقش عوامل خانوادگی و اجتماعی در بازگشت مجدد زندانیان به زندان»، مطالعات جامعه‌شناسی، شماره سی و پنجم، ۱۳۹۶.

- یوسفی‌نژاد، محمدرضا و کریمی، نیلوفر، «نقش عدالت ترمیمی در کنترل و کاهش جمعیت زندانیان»، ششمین کنفرانس ملی حقوق و علوم سیاسی، ۱۴۰۳.

- Petersilia, Joan, *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Rugge, Thomas & Scott, Theresa-Lynn, "Restorative justice's impact on participants' psychological and physical health", Ottawa, Public Safety Canada, 2009.
- Saberizafarghandi, Mohammad Bagher, Eshrati, Saeid, Shoorsan, Abdollah & Kohzadi, Ahmad. "Addiction Treatment and Harm Reduction Programs in Prisons: Lessons from Iran", *International Journal of Prisoner Health*, no.1, 2024.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. "Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life," Harvard University Press, 1993.
- Solbakken, Laura E.; Wynn, Rolf, "Barriers and Opportunities to Accessing Social Support in the Transition from Community to Prison: A Qualitative Interview Study with Incarcerated Individuals in Northern Norway", *BMC Psychology*, no.1, 2022.
- Solomon, Phyllis. "Peer Support/Peer Provided Services: Underlying Processes, Benefits, and Critical Ingredients", *Psychiatric Rehabilitation Journal*, no.4, 2004.
- Steadman, Henry J., Osher, Fred C., Robbins, Pamela C., Case, Bruce & Samuels, Steven. "Prevalence of Serious Mental Illness among Jail Inmates", *Psychiatric Services*, no.6, 2009.
- Sullivan, Dennis & Tifft, Larry (Eds.), "Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective", New York, Routledge, 2006.
- Travis, Jeremy, "But They All Come Back: Facing the Challenges of Prisoner Reentry", Washington, DC, Urban Institute Press, 2005.
- United Nations Office on Drugs and Crime, *The Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*, 2018.
- United Nations Office on Drugs and Crime, "The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of
- Khan, Shazia & Rahman, Muhammad. "The Role of Social Support Networks in Shaping Post-Prison Life," *International Journal of Social Science Research and Review*, no.2, 2023.
- Landenberger, Nathan A. & Lipsey, Mark W. "The Positive Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Offenders: A Meta-Analysis of Factors Associated with Effective Treatment," *Journal of Experimental Criminology*, no.4, 2005.
- Maruna, Shadd, *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*, Washington, DC, American Psychological Association, 2001.
- Marshall, Tony F, "Restorative Justice: An Overview", London, Home Office, 1999.
- Meek, Rosie, "Sport in Prison: Exploring the Role of Physical Activity in Correctional Settings," Routledge, London, 2014.
- Montes, Andrea N., Wallace, Danielle, Henson, Alexandra & Chamberlain, April W. C, "An Assessment of Prisoner Reentry, Legal Financial Obligations and Family Financial Support: A Focus on Fathers," *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, vol.65, no.9, 2021.
- Morgan, Robert D., Flora, David B., Kroner, David G., Mills, Jeremy F., Varghese, Francis & Steffan, Jarrod S. "Treating Offenders with Mental Illness: A Research Synthesis", *Law and Human Behavior*, no.1, 2012.
- Morgan, Robert D.; Kroner, David G.; Mills, Jeremy F.; Bauer, Rebecca L. "Outcomes of Psychological Therapies for Prisoners with Mental Illness", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, no.10, 2017.
- Naser, Rebecca L. & Visher, Christy A, "Family Matters: Moving Beyond 'If' Family Support Matters to 'Why' Family Support Matters", *Journal of Offender Rehabilitation*, no.1, 2006.
- Naser, Reentry L., & La Vigne, Nancy G., "Family support in the prisoner reentry process: Expectations and realities", *Journal of Offender Rehabilitation*, no.1, 2006.

۱۴۰۴/۳/۱۷ - رادمان ایران، آخرین مراجعه: <https://radmaniran.ir/blog/74/technical-vocational-loan>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، آخرین مراجعه: <https://www.prisons.ir/news/7356>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، آخرین مراجعه: <https://www.prisons.ir/news/12740>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - مهر، آخرین مراجعه: <https://www.mehrnews.com/news/6355892>

اساسنامه - <https://nezamat.ir> - نظامات، آخرین مراجعه: ۱۴۰۴/۳/۱۴
انجمنهای - حمایت - از - زندانیان /

۱۴۰۴/۳/۱۴ - وندار، آخرین مراجعه:

<https://vandar.io/blog/%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%81%DB%8C%D8%AA-%D9%85%D8%A7%D9%84%DB%8C%D8%A7%D8%AA%D8%B%8C/>

-Center for American Progress, Last visit: 7/6/2025

<https://www.americanprogress.org/article/second-chance-policies-help-individuals-leaving-incarceration-build-financial-security/>

-KC Common Good, Last visit: 7/6/2025
<https://kccommongood.org/blog/reentry-programs-and-practices-in-kansas-city/>

-Knowledge@Wharton, Last visit: 7/6/2025
<https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/life-after-prison-why-returning-citizens-become-entrepreneurs/>

-National Career Development Association, Last visit: 7/6/2025
https://www.ncda.org/aws/NCDA/page_template/show_detail/476831?model_name=news_article

"Prisoners (the Nelson Mandela Rules)", New York, United Nations, 2015.

- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Supporting Social Reintegration through Sport in Prisons, 2024.

- Urban Institute. "The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment", Washington, DC, Urban Institute, 2003.

- Visher, Christy A. & Travis, Jeremy, "Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways", Annual Review of Sociology, no.29, 2003.

- Zehr, Howard, The Little Book of Restorative Justice, Intercourse, PA: Good Books, 2002.

سایت‌های اینترنتی

۱۴۰۴/۳/۱۴ - ایرنا، آخرین مراجعه: <https://www.irna.ir/news/85843108>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - ایرنا، آخرین مراجعه: <https://www.irna.ir/news/85726838>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - ایسنا، آخرین مراجعه: <https://www.isna.ir/news/8204-09137>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - ایسنا، آخرین مراجعه: <https://www.isna.ir/news/lorestan-27802>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - ایسنا، آخرین مراجعه: <https://www.isna.ir/news/1404030502520>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - خبرگزاری دانشجو، آخرین مراجعه: <https://snn.ir/fa/news/1194088>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - خبرگزاری صدا و سیما، آخرین مراجعه: <https://www.iribnews.ir/fa/news/4535727>

۱۴۰۴/۳/۱۴ - دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، آخرین مراجعه:

https://www.unodc.org/documents/islamicrepublicofiran/publications/1jan2015/Opioid_Substitution_Treatment-fa.pdf

-National Conference of State Legislatures, Last visit:
7/6/2025 (<https://www.ncsl.org/civil-and-criminal-justice/the-importance-of-funding-reentry-programs>)

-Prison Policy Initiative, Last visit: 7/6/2025

(https://www.prisonpolicy.org/scans/vera/249_476.pdf)

-Stanford Social Innovation Review, Last visit: 7/6/2025

(https://ssir.org/articles/entry/cash_for_leaving_prison_a_new_solution_to_recidivism)

-The Times, Last visit: 7/6/2025
(<https://www.thetimes.co.uk/article/social-support-for-offenders-cuts-custody-time-and-saves-millions-pqvgjxh3t>)

-U.S. Department of Justice, Last visit: 7/6/2025

(<https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/250476.pdf>)

-U.S. Government Accountability Office (GAO), Last visit:
7/6/2025

(<https://www.gao.gov/blog/2018/10/24/recidivism-among-prison-inmates-with-serious-mental-illness>)

-USC Suzanne Dworak-Peck School of Social Work, Last
visit: 7/6/2025

(<https://dworakpeck.usc.edu/news/ensuring-financial-stability-for-ex-convicts-reduces-rates-of-recidivism>)

-Yellow Ribbon, Last visit: 7/6/2025

(<https://www.yellowribbon.gov.sg/>)